

„Sok költségbe áll az itt való lakás, mert ez nagyon drágás föld. És bizony, ha jól gondolom, elhíteletem magammal, hogy azért méltóztatott az Isten nekem utat nyitni az tudományok műhelyére, hogy magamat jobban-jobban perfcijáljam. Mely sok vagyon hátra, amit nem tudunk. Sok vagyon, amit nem jól tanultunk, amire bennünket rossz princípiumokon tanítottak.”
SZATHMÁRI PAKSI Pál 1753. december 14-én, Franekerben kelt leveléből¹

Magyar diákok emléke (műemléki vonatkozásokkal) a frízlandi Franekerben

(Kivonat)

Franeker kisváros Hollandia északnyugati megyéjében, Frieslandban. A spanyol uralom ellen, a politikai és vallási ellentétek miatt 1568-ban kitört németalföldi szabadságharc során Frízföld az északi tartományokhoz csatlakozva 1579-ben belépett az Utrechti Unióba, majd 1648-ban önként csatlakozott a Németalföldi Köztársasághoz. A függetlenség kivívása révén ez a korszak a németalföldi „aranykor”, a hajózásnak s a kereskedelemnek köszönhető hihetetlen gazdasági fejlődésnek, a művészetek felvirágzásának, a tudományok kiteljesedésének ideje, amiben nagy szerepük volt az akkortájt, a 16. század végén alapított egyetemeknek.

Németalföld második akadémiaját 1585-ben, Frízland észak-nyugati részén, Franekerben alapították. A város magja a 9-10. század folyamán egy, a helytartóság szigetén felépített, csatornával körülvett, egykori frank vár, s a mellette emelt első fatemplom körül alakult ki. Városi kiváltságát 1460-ban kapta. A megnövekedett várost erősítették, falakkal és csatornákkal vették körül a 15. század folyamán. A város főterének északi felén álló egykori Szent Márton templomot a hajdani fatemplom helyén kezdték építe-

ni, 1421-ben. Falai között nyitották meg az „Akadémiá”-t. A templom nagyméretű, áttört gótikus ablakkal megvilágított belső terében ma mintegy 330 régi síremlék található. A templomba belépő itt a város történelmével szembesül. E helyt nyugszanak a város életében jelentős szerepet játszó szász nemesek, jeles és gazdag családok tagjai, világi és egyházi személyiségek, egyetemi professzorok, vagy itt találhatóak síremlékeik, köztük a Franekerben elhunyt öt magyar diáké is. Őket haláluk után nem itt, hanem az 1587-ban felszentelt, de mára már lebontott egyetemi templomban helyezték örök nyugalomra.

Az egykori egyetem épületegyüttese a templommal 17-18. századi ábrázolásokról ismert, Az egyetemi „Diákalbum” alapján közzétett kimutatások szerint a franekeri akadémia 1623 és 1793 között tanultak magyar diákok. Emléküket egy, a város fő utcáján álló épület falán elhelyezett emléktábla is őrzi.

Franeker, ma csendes, de történeti emlékekben, műemlékekben igen gazdag kisváros Hollandia észak-nyugati megyéjében, Frieslandban. Aki ma ismeretlenül vetődik erre a helyre, nem is gondolja, hogy néhány évszázaddal ezelőtt milyen szoros kulturális kapcsolatok alakultak ki az itt tanuló magyar diákok révén Magyarországra, azon belül is Erdély és Frízföld között. Ebben a 13.000-es lélekszámú városkában mintegy 200 védett műemlék található, közöttük a „Martiniker”, a Szent Márton templom, ahol az egykori franekeri egyetemen tanult magyar diákok emlékeit őrző síremlékek is találhatóak, de számos más, a 16-18. század folyamán emelt épület, melyekben a magyar diákok is bizonyára megfordultak.

Franeker míg a középkorban az Északi-tenger partvidékének egyik fontos kereskedelmi központja volt, ugyanakkor a 16. század végén alapított egyetemének köszönhetően évszázadokra Frízland kulturális központjává válhatott. Erre

a tájakra, a mai Frízland területére a frízek őseinek tekinthető népcsoport Kr.e. 500 körül érkezett, de a régészeti kutatások eredményei szerint Kr.e. 200 körüli évektől lehet frízokról, mint jól elkülöníthető etnikumról beszélni, amelyet e néven először Kr.e. 12-ben említettek történeti források. Később az idősebb PLINIUS írta róluk, hogy a tenger mentén, vízzel körülvett földhalmokon élnek, s „ az áradások idején olyanok, mint a hajósok, s miután a víz visszavonult, mint a hajótörtek ”. E vizenyős, mocsaras tenger melléki tájon, helyenként több méterrel a tengerszint alatt csak a kiemelkedő földhalmok voltak alkalmasak az állandó megtelepedésre, melyeket folyamatosan magásítottak, mesterségesen alakítottak, bővítettek, sőt számosakat újonnan emeltek. Ezeknek a „ terp ”-eknek nevezett, s ma már nyilván tartott lakóhalmoknak a száma mintegy 1250, s régészetileg is védettek. A megélhetéshez szükség volt azonban a lakott helyek gátakkal való védelmére is. A fríz nép történelme összefonódik a tenger áradásai elleni állandó küzdelemmel. A gátak először csak a védelemre, de később már a kisebb-nagyobb területek kiszáraitására, termővé tételére szolgáltak. A kiszármíthatatlan és szeszélyes tenger azonban, amely a partok mentén esetleg több száz éven keresztül hordalékával feltöltött, s csak épített, egy-egy alkalommal szinte órák alatt hatalmas területeket volt képes elönteni, menekülésre, költözködéésre kényszerítve az ott élők százait, ezreit. Ezeknek a hatalmas áradásoknak eredményeként született a Waddenzee (Watt-tenger), s jöttek létre a tengerpart közeli Fríz-szigetek a 10. században, vagy ugyanilyen vízőzön szakította le, s változtatta egy időre nagy szigetté, majd félszigetté Frízland nyugati felét. Közben valószínűleg már a 11. század első éveitől megkezdtek a gátak összefüggő rendszerként való kiépítését, melyek eredetileg a „ terpek ”, vagyis a lakódombok közötti összeköttetést voltak hivatva biztosítani. A tengerparti gátak állandó létesítésével, s a parttól távolabb újabb belső gátak emelésével a középkor végére kialakult a teljes gátrendszer, mely a tartományt védte a tenger gyakori áradásaitól. Eközben a csatornák is épültek, melyek a kisebb falvak, az egyre fejlődő

városok s a tenger között hajtózó víziútként, majd későbbiekben zsilipek és a víz szivattyúzására használatos szélmalomok működtetése révén a belső területek vízszintjeinek szabályozására szolgáltak. A gát- és csatornaépítésnek is köszönhetően a gátak mögötti területek lassan kiszáradtak, feltöltődtek megteremtve ezáltal a földművelés vagy még inkább az állattenyésztés feltételeit.

Európa környező államaiban létrejött feudális rendszertől eltérően Fríziában nem alakultak ki feudális nagybirtokok, a falvakban a parasztgazdaságokat egy-egy család birtokolta, bérelte. Így nyílt lehetőségük a kereskedelemre, melynek révén gazdasági függetlenségre tehetek szert. Segítette ezt az is, hogy a 7. századtól a frízek befolyása a tengeren, kiváló hajósaik révén egyre nőtt, s komoly hálózatot alakítva ki hosszú ideig uralták az északi-tengeri kereskedelmet.

Fríziában a feudális viszony helyett a szabad parasztok önkormányzata jött létre a középkorra. Ez volt az ún. fríz szabadság lényege. A szabad frízek jogait, a frankok uralmát erre a területre is kiterjesztő Nagy Károly, 802-ben a Lex Frisionum-ban foglaltatta írásba. Ez tette lehetővé a frízek számára, hogy képviselőik útján ügyeikben maguk határozhassanak. A falvak csoportjai együttműködése révén létrejött megyék, s az önálló jogokkal bíró tizenegy fríz város, köztük Franeker képviselőket küldtek az összfríz gyűlésekbe. A 14. századtól számos, környező grófság igyekezett kiterjeszteni befolyását Frízföldre, mígnem területe a 15. században előbb burgundiai fennhatóság alatt állt, majd Merész Károly halála után a század végére örökösödés révén, Németalföld többi részével együtt a Habsburgok spanyol ágának uralma alá került. A Habsburgok hatalmukat a tartományok élére kinevezett helytartók útján gyakorolták. A spanyol uralom ellen, a politikai és vallási ellentétek miatt 1568-ban kitört németalföldi szabadságharc során Frízföld előbb az északi tartományokhoz csatlakozva 1579-ben belépett az Utrechti Unióba, majd 1648-ban önként csatlakozott a Németalföldi Köztársasághoz. A függetlenség kivívása révén ez a korszak a né-

metalföldi „aranykor”, a hajózásnak s a kereskedelemnek köszönhető hihetetlen gazdasági fejlődésnek, a művészetek felvirágzásának, a tudományok kiteljesedésének ideje, amiben nagy szereplők voltak az akkortájt, a 16. század végén alapított egyetemeknek.

Németalföld első egyetemét Leidenben, még 1575-ben, majd utána a második akadémiát 1585-ben Frízland észak-nyugati részén, Westergo központjában, Franekerben alapították. Ez utóbbi város történelme talán visszanyúlik egészen a frankok betörése előtti időkre, de valószínűbb, hogy a 9-10. század folyamán egy, a helytartóság szigetén felépített s csatornával körülvett, egykori frank vár, s mellette a későbbiek során emelt első fatemplom körül alakult ki a mai település egykori magja. A legrégebbi, néhány utca- és helynév tornyokkal, falakkal és csatornákkal körülvett, megerősített helyre utalnak. A város neve eredetileg - a Froonacker: „ az uraságé ” és a Godsacker: „ az egyházé ” jelentéssel - a frank uralomra, a kereszténység felvételét követő időkre utal². A terpfalvak lassan növekedtek, fejlődtek, gazdagodtak, s közöttük Franeker igen gyorsan városi településsé vált. Régi utcahálózata a szomszédos Winsum s Harlingen felé vezető egykori utak egy-egy szakaszából, valamint az összekötő utakból alakult ki. A település a körülötte valamikor volt, eliszaposodott erek folyamatos mélyítése révén létrejött nagy körcsatorna által bekapcsolódott a vidék csatornahálózatába, s így Leeuwardenen, Sneeken, Arumon keresztül elérhetővé váltak a tengeri hajózó utak. A város életének védelmét szolgáló falakon át három irányból az északi, a keleti és a nyugati kapu vezetett a városba, míg a vízi forgalom a csatornákon a csomópontokban felépített vízikapukon keresztül bonyolódott. A 15-16. században négy bástya is épült a falakhoz.

Franeker városi kiváltságait 1460-ban kapta. A megnövekedett várost tovább erősítették, újabb falak és csatornák épültek a 15. század folyamán. A spanyolok ellen vívott harcok idején megmagasított egykori városfalakkal övezett történeti városmag településszerkezete, az utca- és a csatornahálózat, a későbbi kisebb-nagyobb vál-

toztatásoktól eltekintve már a 16. század végén, nagyjából a mai formájában kialakult. A középkori város főutcája, a kelet-nyugati irányú - mai nevén - Voorstraat a 15. század közepére valószínűleg teljesen beépült. Nyugati végén túl állt a SJAERDEMA család középkori, s a 19. században lebontott, csatornával övezett „ vízi ” kastélya, onnét nem messze az egykori nyugati kapu közelében a Vijverstraat-on pedig a később feloszlott „ kereszties testvérek ” rendjének 1468-ban alapított kolostora. A hagyomány szerint már a 16. század elején megalapítani szánt katolikus egyetem számára kiszemelték azt az épületet.³ A spanyolok ellen vívott háború miatt azonban csak később, a század második felében, a vidék lakosságának protestáns hitre térése után - mely Franekerben meglehetősen békés körülmények között zajlott 1580-ban - ugyanabban az egykori kolostorban kezdte meg működését a város „ akadémiaja ”, Frízland második egyeteme, melyet II. Willem LODEWIJK, Nassau grófja nyitott meg ünnepélyes keretek között a Voorstraat keleti végénél, a mai Breedeplaats-on a város főterének északi felén álló Martinikerk, az egykori Szent Márton templom falai között 1585. július 26-án. A templomot a frank időkből származtatott vár közelében emelt hajdani fatemplom helyén kezdték építeni 1421-ben. A későgótikus, álbazilikális, háromhajós, szentélykörüljárós alaprajzú csarnoktemplom egyedülálló a megyében. A templom karcsú oszlopokon nyugvó tört ívű, deszkázott fa „ dongaboltozatokkal ” fedett, s nagyméretű, áttört gótikus ablakokkal megvilágított belső terében ma mintegy 330 régi síremlék található, köztük számos a város jeles kőfaragó mesterei által faragott, gazdagon díszített 16. századi sírök, többségük fektetve a padlózatot alkotva. A templomba belépő itt a város történelmével szembesül. E helyt nyugszanak a város életében jelentős szerepet játszó százsz nemesek, jeles és gazdag családok tagjai, világi és egyházi személyiségek, egyetemi professzorok, vagy itt találhatóak síremlékeik, köztük a Franekerben elhunyt öt magyar diáké is. Őket haláluk után nem itt, hanem az 1587-ben felszentelt egyetemi templomban helyezték örök nyugalomra.

Az egyetem épületegyüttese a templommal 17-18. századi ábrázolásokról ismert, Az intézmény fénykora is erre az időszakra esik. Négy fakultása volt. Az akadémiát látogató németalföldi s az akkori Európa számos más országából, így Magyarországból s Erdélyből is érkezett magyar diákok a jog- s az orvostudomány, a teológia és a szabad művészetek - többek között a filozófia, filológia, a nyelvek, a matematika és a hadmérnöki építészet (!) - terén folytathatták tanulmányaikat. A város a diákélet szempontjából csendesebb, „csábítások” nélküli hely volt, melyet az igazhitű reformátusok Sionjaként emlegettek.⁴ A nagyobb németalföldi egyetemi városoktól eltérően itt a tanulás és a létfenntartás költségei viszonylag alacsonyabbak voltak. Az alapítók a szegényebb hazai és külföldi diákok számára ingyenes diákszállást létesítettek az egykor a főutcán álló régi Városháza épületében, s az ottlakók ellátást is kaptak. Az egykori konviktust, melyet a magyar diákok leveleikben „Bursa”-ként emlegettek, az iskola súlyosbodó pénzügyi nehézségei miatt 1775-ben bezárták. Ma a helyén álló 43. számú ház homlokzatán egy 1985-ben elhelyezett fríz, magyar és holland nyelvű emléktábla emlékeztet a mintegy 1260 magyar peregrinusra. Az egyetem hanyatlása a 18. század második felében kezdődött. Az akkortájt megnyitott német - hallei, göttingai, erlangeni - és svájci egyetemek jobban vonzották a református fiatalokat, de a tenger áradásaitól is sokat szenvedett a két északi egyetemi város Franeker és Groningen, s a védekezés sok pénzt emésztett fel. „... mert Istennek olyan tsudálatos példa nélkül való iteleti ment által ezen a földön, hogj a memoria hominum a mint a Belgák mondjak nem volt; felette nagj szél vész támadván a tengeren Frisiának nagj részét el borította, és meg betsilhetetlen károkot tótt Várasokon Falukon, sok hajoknak sok ezer barmoknak, lovaknak juhoknak el veszesevel, (?) Orientalis Frisiában, a mint a Novellában hallottuk 16 ezer ember veszet el, Bréma körül 50 ezer hallatik, Hamburgbanis nagj veszedelem volt, egy szoval valamely Országok Tartományok a tengernek szomszedi voltanak veszedelemben foggottanak,

itt ez a nagj szél vész Kárátsonnak napjaiban járt, bennünket is ha más fél óráig tartott volna egy etzaka el borított volna a Tenger vize, már a Tenger szellyin való töltést ki borította volt, de hir lévén benne, az arra gondot viselő Tiszt majd élete veszedelmével serényen forgódván eleit vőtte, ... , itt közel hozzánk Groninga felé olyan tsudakis estenek, hogj valami böltösöket vetet ki a tenger mellyekben kitsin gyermekek voltanak ...” BODOKI Mihály vetette papírra ezeket a sorokat 1718. március 5-én.⁵ Majd néhány évtizeddel később: „Hollandiában az elmúlt esztendőben is ugyan, de ebbe is, az árvíz nagyon uralkodott. ... Kevés esztendők múlva nagy veszedelemtől tartanak a hollandusok, minthogy sáncnak való földet nem tudnak teremteni. Az inundatio (áradás) miatt így támadott sinus (öböl) Harlinga (Harlingen), Stauria (Stavoren) s Enchúsa (Enkhuizen) között, mely városok nem messze vagnak hozzánk. ... Tizenhét falukat borított el az árvíz, mellyek közül egyiknek tornya most is valamennyire kilátszik. Ha ez a sok vízhajtó malmok, cataracták (zsilipek) s egyéb hydraulica machinák nem volnának ezekben a provinciákba, eddig ... oda lettek volna. Most is három lábnyival feljebb van a tenger a mi Frisiánknál. ...” írta SZATHMÁRI PAKSI Pál 1754. november 24-én kelt levelében Franekerből.⁶ Míg a XVII. század második harmadában évente a 120-at is meghaladta a diákok száma, az 1750-es évektől nem ritkán csak 30-40-en látogatták az egyetemet, melyet 1811-ben végül is bezártak. Ugyan „Atheneum”-ként néhány évtizedig még működött a főiskola, de 1844-ben végleg megszűnt a felsőfokú oktatás a városban. Az egyetem épületeinek állapota egyre romlott, és a városi tanács 1848. évi döntése nyomán a bontásra ítélt templomból az összes történelmi emléket, ereklyét a nagy templomba szállították át. Így kerültek mai, végleges helyükre a magyar diákok síremlékei is.

A városka főutcáján, ahol a magyar peregrinusok is laktak, néhány, ugyancsak a virágkort idéző műemléképület áll. Az utca déli oldalán az 1657-ben épült mázsaház szomszédságában található két gazdag ornamentikájú, s a vidék építészetére jellemző oromfalas lakóház. A késői

meneszánsz homlokzatú házat a teológia és a héber nyelv professzora, Johannes VALCKENIER építtette 1662-ben, míg a mellette álló 1747-ben emelt barokk épület G. COOPMANS, a kémia- és az orvostudományok professzorának háza volt. Ez a három ház ma a Városi Múzeumnak ad otthont. A hajdani akadémia romjain, a régi botanikus kertet lezáró 1650-ből származó ún. oranjerie, a narancsház felhasználásával létesített új épületegyüttesben ma ideggyógyászati klinika működik. Átellenben, az utca túloldalán Hollandia legrégebbi diákkocsmája, a De Bogt van Guné ma is étterem.

Az egyetemi „Diákalbum” alapján közzétett kimutatások szerint a franekeri akadémian 1623 és 1793 között tanultak magyar diákok. Közülük az 1623. április 23-án beiratkozó első két jelentkezővel együtt az évben már összesen tizenkét magyar peregrinust vettek fel főképpen a teológiai fakultásra. Azt követően a magyar diákok száma folyamatosan növekedett, mely az 1640-es években a százhuszat is meghaladta, de a következő évtizedben is elérte még a kilencvenet.⁷

A diákalbumba a beiratkozás dátumán kívül bejegyezték a jelentkezők nemzetiségét is. A magyar diákok esetében a Hungarus megnevezés a gyakori, de több helyen előfordul a Transsylvania, illetve elvétve a Siculus is együttesen vagy külön-külön. Michael ENSENIUS MAXAI (Maksai?) Siculus, Transsylvaniausként 1646. július 17-én, míg Michael MUSNAI, mint Hungarus, Transsylvania Siculus lett bejegyezve 1685. augusztus 20-án.⁸ A háromszéki származású, erdélyi CSERNÁTONI István (Steph. TSERNATONI) 1643. március 27-én iratkozott be a franekeri akadémiaira, de azt megelőzően 1641. augusztus 21-től a leideni egyetem teológus hallgatója volt.⁹ A Martinikerben található sírköve felirata szerint 1644. január 4-én halt meg Franekerben, 30 éves korában. Hozzá hasonlóan háromszékiek évtizedeken át számosan keresték fel a távoli németalföldi egyetemeket. UZONI, ZABOLAY, GIDÓFALVI, ÁRKOSI, KOVÁSZNAI, BIBARCFALVI, LÉCFALVI, TORJAI, BODOKI, BARÓTI, ILLYEFALVI SZÁSZ,

CSERNÁTONI CSEH nevűek találhatóak a peregrinusok között. Balthazar UZONI 1631-től, Franciscus ARCOSI 1659-től tanult Franekerben, az 1624-ben született Stephanus GIDOFALVI-t 1648. július 22-én APÁCZAI CSERE Jánossal együtt vették fel az akadémia hallgatói közé. Johannes KOPECZI, akit BETHLEN Miklós, APAFI Mihály fejedelem udvari orvosaként, mint „derék medicinae doktor”-t említett, 1665. március 9-én lett franekeri akadémista, majd közel két-éves tanulás után Leidenben tett orvosi vizsgát 1668-ban. Ugyanő lehet 1669. májusában már ismét Franekerben, ahol a bejegyzés tanúsága szerint 1670. június 9-től már filozófiát hallgatott.¹⁰

A magyar diákok származására vonatkozó bejegyzések azonban nem következetesek. Az akkori ország akármely tájáról is érkeztek, többségüket magyarként jegyezték be, lettek légyen akár a sárospataki, debreceni, vagy a gyulafehérvári, kolozsvári, enyedi kollégiumok diákjai. E vonatkozásban érdekes ASZALAI Sámuel 1715. augusztus 12-én keltezett levelében foglalt kérése, melyet BETHLEN Miklós vejéhez, TELEKI Sándor grófhhoz intézett, aki sokat tett a magyarok nyugat-európai peregrinációja újraszervezésén. „... már pedig mi Erdelyi Deakok kerjük alázatosan az Urat meltoztassék az Ur ez beneficiumat oly rendben vétetni, hogy az Erdelyi Deakokra köttessék le a mikeppen le köttet Trajectumban (Utrecht) az Pataki és Debreczeni Collegiumra, mert ha ez is itt közre mégjen, minékünk mondani se itt, se amot ... nem lészen, ez helyen pedig az érdemesb és hireseb, az tudomonyra nézve Franéqérna, ... mert neha sokan vadnak az Academián mind Magjar orszag a neve nem Transylvania, holot tobhire mind Fejervári Deák, ugj hogy ha ő kegelymek ugy neveztetnének ugj johetne jobban vilagosagra ezek elot az Professorok elot, es Urak ellot hogy az mi foldunknek is Istennek legjenek böv gyümöltsei az meltoasztok provisioja által; es minékünk is Erdelyieknek ugy lenne elöttök nagjob respectusunk, mert ezek nezik a számot is, ...”¹¹ BIBARCFALVI László ugyancsak TELEKI Sándornak címzett, 1719. március 21-én kelt leveléből megismerhetjük a Németalföldre s Fríziá-

ba, Franekerbe utazó diákok útjónalát is: „En Isten segedelméből Bécs felé jöttem ... Bécsből Norinberga (Nürnberg) felé Veszfáliáig postan, innen a' Ménuson (Majna) és a' Rhenuson (Rajna) Amstelaedamig (Amsterdam), Amstelaedamból Franequeraig a' tengeren, ugj hogj pénzceskemnek nagjob reszet ez az ut el vona; Franequeraban is mind az ött alumniák tele lévén, lévén töb elöttem valo competitorok is, ...; ma a' Méltóságos Groff Ur tekintetiért idősbik Campegius Vitringa, Ruardus Andala, és iffjabbik Campegius Vitringa Uramék ö kegik az ött alumnián kívül fel tanulniát énnékem is rendelének.”¹² Magyarázat a levelekben foglaltakra, hogy ebben az időben, a 18. század első évtizedében is nagyszámú magyar látogatta a franekeri egyetemet, s a különböző anyagi támogatásokra, ösztöndíjakra, ingyenes juttatásokra igencsak rászorultak.

A magyar diákok élete nem volt könnyű a távoli, tengerparti városban. Bár mindig szívesen fogadták, s ahogy lehetett, segítették őket, mégis sokat szenvedtek főként a pénztelenség, a viszonylagos szegénység miatt, amint az leveleikből kiderül. A már fennebb idézett SZATHMÁRI PAKSI Pál írja: „Meguntam, lelkem szerint mondom, a franekeri koplalást. Felette gazul élünk. Sokszor magunk pénziünkön főzünk, kedden, pénteken, szombaton estve, amely költség apródonként igen sokra megyen. ...”¹³ A könyvek költségesek, s a segítség hazuról csak nehezen, lassan érkezik. TONK Sándor és mások kutatásainak köszönhetően ismert, hogy a külföldi egyetemekre való kijutás körülményeit már a 17. század első felétől gondosan szabályozták. A külföldi egyetemek látogatását és a hosszabb-rövidebb ideig tartó tanulmányutakat az erős központi hatalom kiépítését célul kitűző főrangú nemesek, mint a 16. század második felében BÁTHORI István, majd a 17. század első harmadában BETHLEN Gábor bármiféle politikai vagy hivatali pálya előfeltételének tekintette. Az így képzett akadémistákra az egyházi s a világi hivatalnokai pálya mellett fontos szerep várt a hazai közép- és felsőoktatás fejlesztésében, kiszélesítésében. Meghatározták a látogatandó egyeteme-

ket, a tanulmányi időt, s természetesen a hazatérés idejét, valamint előírták, hogy milyen könyveket szerezzenek be támogatóik, továbbá azok mellett az oktatáshoz szükséges különféle szemléltető eszközöket iskoláik részére. „Az instrumentumok felől tett egyszeri nemes resoluciójokat a tekintetes Curator Uraknak állhatatosan óhajtom. Tudom, meg nem változik. Csak egy instrumentum készítésébe belételek fél esztendő. Ugy tetszik nekem, nem ártana apródonként szerezgetni. Eszközök nélkül kedvem sem lehet a tanításhoz. Soha el nem hiszik, nem is értik azokat a problémákat, mellyeket tanulunk, ha csak experimentaliter meg nem mutatjuk.”¹⁴ Majd néhány hónappal később: „Mindenkor függőben vagynak dolgaim a pénz haladéka miatt. Késerves bujdosás! Tanulnom kell mégis, van pénzem, nincs. Igen kérem az urakat, könyvekre s instrumentumokra minél hamarább küldjenek illendő summát, ne sanyarogjam ennyit, magamat is segítsenek valamivel. Ha fősvénykedik is az ember, sokra kell itt a pénz, s minden méreg drága.”¹⁵ Persze ahogy másutt írta SZATHMÁRY PAKSI Pál, nemcsaká vártak ölbetett kézzel, hanem amikor lehetett, dolgoztak is. „Nem messze tőlünk a tengernek új sáncot vetnek. Annak structurájára magam is kimegyek Camper urammal. Kivált ha napi számot fizetnek.”¹⁶

A zord időjárástól is sokat szenvedtek, s nem kevesen meg is betegedtek. SZEPSI János (Joan. SEPSI) sárospataki diák 1657. július 8-án íratkozott be Franekerben, de beteg volt, s ott hunyt el 1658. május 3-án. Síremléke szintén a Szent Márton templomban található. Fennmaradt végrendeletéből (melyet a Franeker főutcáján álló szép reneszánsz ház építtetőjeként korábban már említett Johannes VALCKENIER professzor által hitelesített másolatból ismerhetünk) feltételezhető, hogy tehető ember volt. Kassán házat bírt. Számos értékes Németalföldön nyomtatott könyvét Alma Materére, a pataki kollégiumra hagyta.¹⁷

Még egy magyar vonatkozású sírkő található a Martinikerk északi mellékhajójában. A kőlap, feliratai szerint egykor három magyar diák porhüvelyét fedte. KOMÁROMI István pataki

diák volt és 30 évesen halt meg 1721. június 20-án. PATAKI Mihály, akit erdélyi magyarként jegyezték be a diákalbumba 1734-ben érkezett az akadémiára, de a következő év január 27-én már meg is halt. Szintén pataki diák volt, s 28 évet élt. Harmadikuk Dan. ZILAHÍ debreceni diák volt, s 1770. augusztus 7-én iratkozott be, de röviddel azután, még az év szeptember 22-én el is hunyt. A 18. század első évtizedeiben jelentkező számszerű növekedést követően 1748-ban még több mint húsz magyar diák ottlétéről tudunk, de 1789-90-ben már csak négyen voltak, s 1793 után már egyetlen magyar akadémistát sem jegyezték be Franekerben.¹⁸

Jegyzet

1. HÖRCSIK Richárd: SZATHMÁRI PAKSI Pál levelei. RÁDAY Gyűjtemény Évkönyve II. Budapest, 1982. 238. l.
2. Henk KREGGER: De Geschiedenis Van Franeker En Omgeving. Leeuwarden, 1993. 34. l. (MÁRTONKA Miklós ford.)
3. Hallerkeői HALLER Gábor 1651-ben jenei, majd 1659-ben rövid ideig váradi főkapitány hadi építészeti tanulmányokat is folytatott Franekerben. Ugyan közvetlen adat nincs rá, de naplőfeljegyzéseiből (közölve: Erdélyi Történelmi Adatok IV. 1862.) ismert, hogy az 1630-as évek első felében Franekerben és Leidenben is folytatott tanulmányokat. BALOGH Jolán: Varadinum * Várad vára, Művészettörténeti Füzetek 13/2. Budapest, 1982. 368. l.
4. G. Henk van de GRAAF: A németalföldi akadémisták és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században, 1690-1795. Protestáns Teológiai Intézet, 1979. 43. l.
5. Peregrinuslevelek (szerk. KESERŰ Bálint). Szeged, 1980. 282. l.
6. HÖRCSIK: i. m. 251. l.
7. Az első edélyi teológushallgatót Petrusz TELCKEMAN-t 1597-ben jegyezték be a „Diákalbumba”. S. J. FOCKEMA - Th. I. MEIJER: ALBUM STUDIOBORUM ACADEMIAE FRANEKERENSIS (1585-1811, 1816-1844) Naamlijst der studenten. Franeker, 1968. Ez alapján készült SZABÓ T. Ádám: Beiratkozott magyar diákok a franekeri egyetemen. Névtani Értesítő 7., Budapest, 1982. G.Th. JENSMA, F.R.H. SMIT, F. WESTRA: Universiteit te Franeker 1585-1811. Leeuwarden, 1985., 74. l., valamint HELLEBRANT Árpád: A franekeri egyetemen tanult magyarok. Történelmi Tár, 1886., 600. l.
8. SZABÓ T.: i. m., HELLEBRANT: i. m. 607. l., 797. l.
9. SZABÓ Miklós-TONK Sándor : Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521-1700., Fontes Rerum Scholasticarum IV., Szeged, 1992., 262. l.
10. Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez I-II. (HEREPEI J.), Budapest-Szeged, 1965-1966., 612-615. l.
11. Peregrinus...: i. m. 279. l.
12. Peregrinus...: i. m. 289. l.
13. HÖRCSIK: i. m. 241. l.
14. HÖRCSIK: i. m. 242-243. l.
15. HÖRCSIK: i. m. 247. l.
16. HÖRCSIK: i. m. 242. l.
17. Ferenc POSTMA: Op zoek naar Franeker academisch drukwerk. Jaarboek van het Nederlands Genootschap van Bibliofilen 1994., Amsterdam 1995. 130-131. l.
18. HELLEBRANT: i. m. 1887. 202., 208. l.

Monumente istorice și memoria unor studenți maghiari în Franeker (Olanda) (Rezumat)

Franekerul de azi din Friesland (provincie nord-vestică a Olandei) este un orașel mic, dar deosebit de bogat în monumente istorice, și cu mare trecut. În timpul războiului antihabsburgic, în 1568 Friesland a aderat la provinciile din nord, în 1579 a intrat în Uniunea de la Utrecht, iar în 1648 a decis să se unească cu Republica independentă a Provinciilor Unite (Olanda). În urma independenței cucerite, epoca constituie „epoca de aur” din Țările de Jos. Datorită navigației și comerțului Olanda cunoaște o dezvoltare economică fără pereche, o înflorire a artei și a științelor, în care universitățile întemeiate la sfârșitul secolului XVI. joacă un rol de seamă.

A doua academie a Olandei este întemeiată în 1585, tocmai în Franeker. Nucleul orașului s-a dezvoltat în jurul unei fortărețe franceze, ridicate pe o insulă, înconjurată de canale, și al unei biserici de lemn, construite alături. Orașul și-a câștigat privilegiile în 1460. În sec. XV. s-a fortificat, s-a înconjurat cu ziduri și cu canale. Biserica din partea nordică a pieței centrale (Sf. Martin), ridicată începând cu 1421 în locul celei de lemn amintite, a fost cea care a primit între zidurile sale „Academia”. În incinta bisericii, luminată de geamuri în stil gotic, de mari dimensiuni, azi se găesc vreo 330 de monumente funerare vechi. Cel care intră în biserică, se confruntă cu trecutul. Aici se odihnesc cei care au jucat un rol important în viața orașului, nobilii saxoni, membri ai familiilor de seamă și bogate, personalități laice și bisericesti, profesori universitari. Tot aici întâlnim monumentele funerare ale studenților străini de odinioară, decedați în oraș, între ei numărându-se și cinci studenți maghiari. Mormintele lor se găesc de fapt undeva în locul fostei biserici universitare, sfințite în 1587, și demolate între timp.

Fostul grup de clădiri universitare, incluzând biserica, se cunoaște din reprezentări

din sec. XVII-XVIII. Evidențele întocmite pe baza „Albumului Studentesc” arată că Academia din Franeker a fost frecventată de studenți maghiari între 1623 și 1793. Memoria lor este consacrată și de o placă memorială așezată pe o clădire a străzii principale.

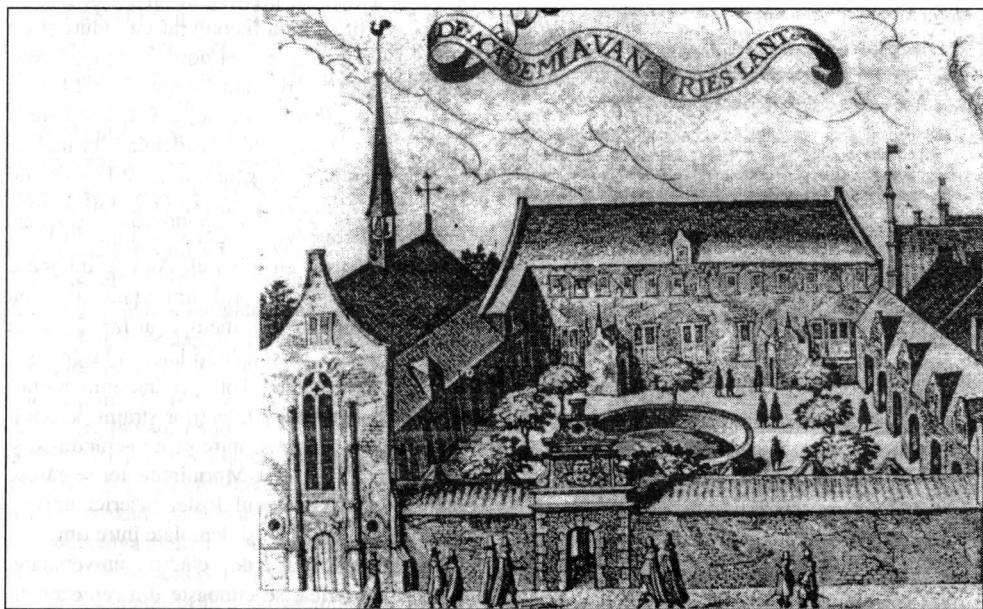
Historical Monuments and the Memory of Hungarian Students in Franeker (Holland)

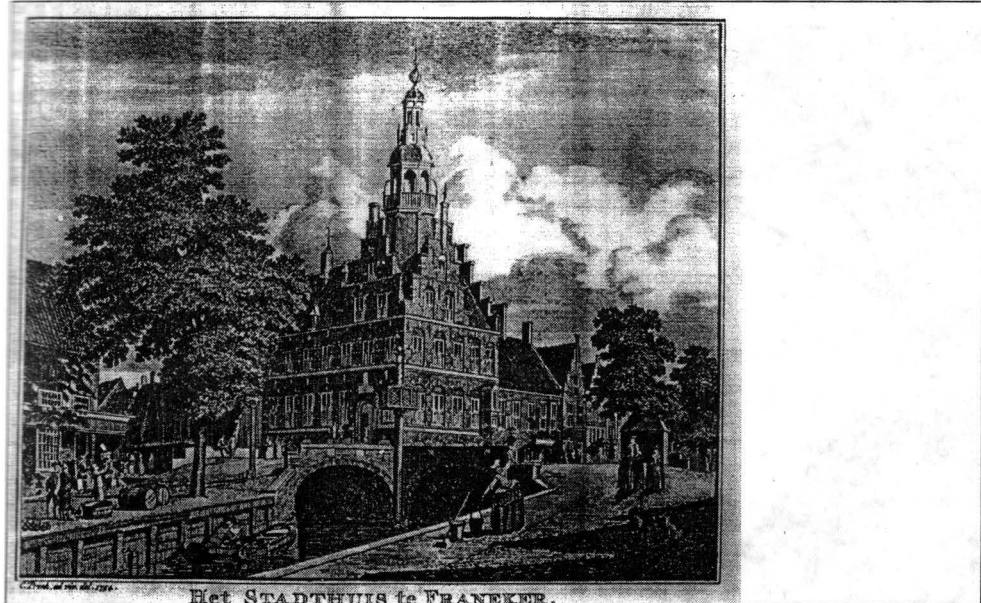
(Abstract)

The present-day Franeker in Friesland (North-Western province of Holland) is a small town but has a great past. The second academy of Holland was founded in 1585 right there. The nucleus of the town developed around a Franconian Fortress on an island, and a wooden church next to it. The town got its privileges in 1460. In the 15th century it was fortified and surrounded by channels. The church St. Martin at the Northern part of the central place - that was built up on place of the previous one mentioned -

houses between its walls the Academy. Inside the church one can find about 330 old funerary monuments. There are the eternal resting places of those who had played an important part in the history and life of the town, noble Saxons, members of important families, lay and church people, university teachers. There are also the funeral monuments of past foreign students, died in the town. Among them there are also five Hungarian students. Their graves are to be found somewhere on the place of the past university church, sanctified in 1587, and demolished in between.

The group of the past university buildings, including the church, is known from representations from the 17-18th centuries. The evidences collected and kept in the Student's Album shows that the Academy in Franeker had been visited by Hungarian students between 1623 and 1793. Their memory is also kept on a memorial plate, put on a building of the main road.

2. ábra A Városháza épülete és környéke egy 1754-ben készült metszeten

3. ábra Az egykori egyetemi templom s a Vijverstraat képe 1783-ban

Yn dit gebou hâlden de measten fan de likernôch
1200 Hongaarske studinten ta, dy't tusken 1623 en 1793
aan de universiteit fan Frjentsjer ûnderwiis folgen.
Ta gelegenheid fan de betinking fan de oprjochting
fan de universiteit fan Frjentsjer, 400 jier lyn,

De Fryske Akademy
Gemeente Frjentsjerteradiel
Hongaarske Herfoarme / Grifformearde Tsjerke
Prot. Kr. Geastlike Fersoarging Hongaren yn Nederlân

E házban lakott a kb. 1200 magyar diák legnagyobb része,
akik 1623 és 1793 között a franckeri egyetemen tanultak.
A franckeri egyetem alapításának 400. évfordulója
alkalmából,

Friz Akademy
Francker város
Magyarországi Református Egyház
Hollandiai Magyar Prot. Ker. Lelkigondozói Szolgálat

In dit gebouw verbleven de meeste van de naar schatting
1200 Hongaarse studenten, die tussen 1623 en 1793
aan de universiteit van Francker onderwijs volgden.
Ter gelegenheid van de herdenking van de oprichting
van de universiteit te Francker, 400 jaar geleden,

De Fryske Akademy
Gemeente Franckeradeel
Hongaarse Hervormde / Gereformeerde Kerk
Prot. Chr. Geestelijke Verzorging Hongaren in Nederland

28 september 1965

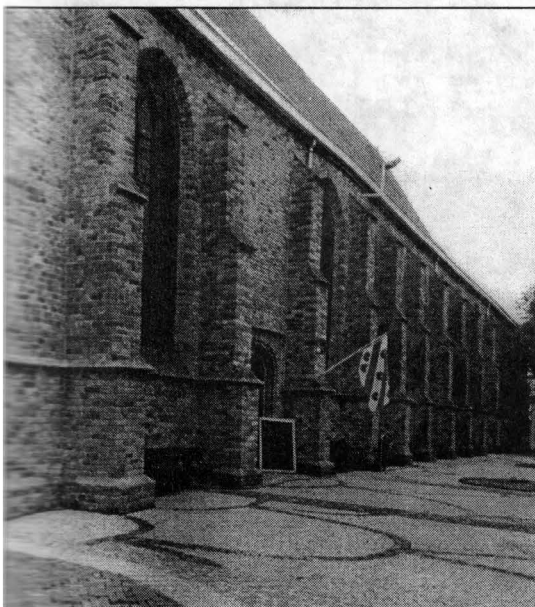
6. ábra A De Bogt van Guné (17. század második fele) épülete, mely a hagyomány szerint Hollandia legrégebbi, ma is álló diákkocsmaja

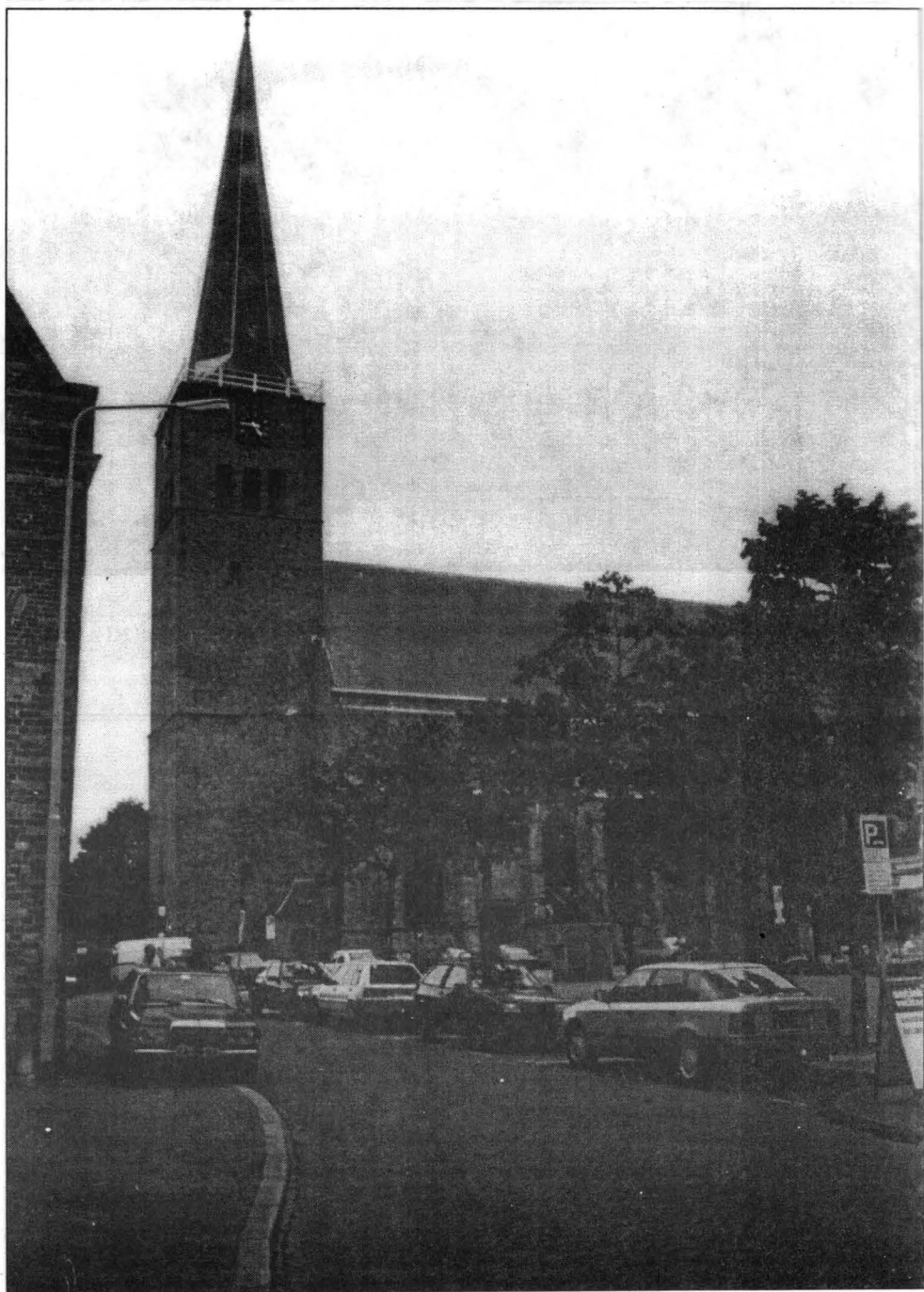
7. ábra A késő reneszánsz és barokk, ún. Professzor-házak a Voorstraat-on

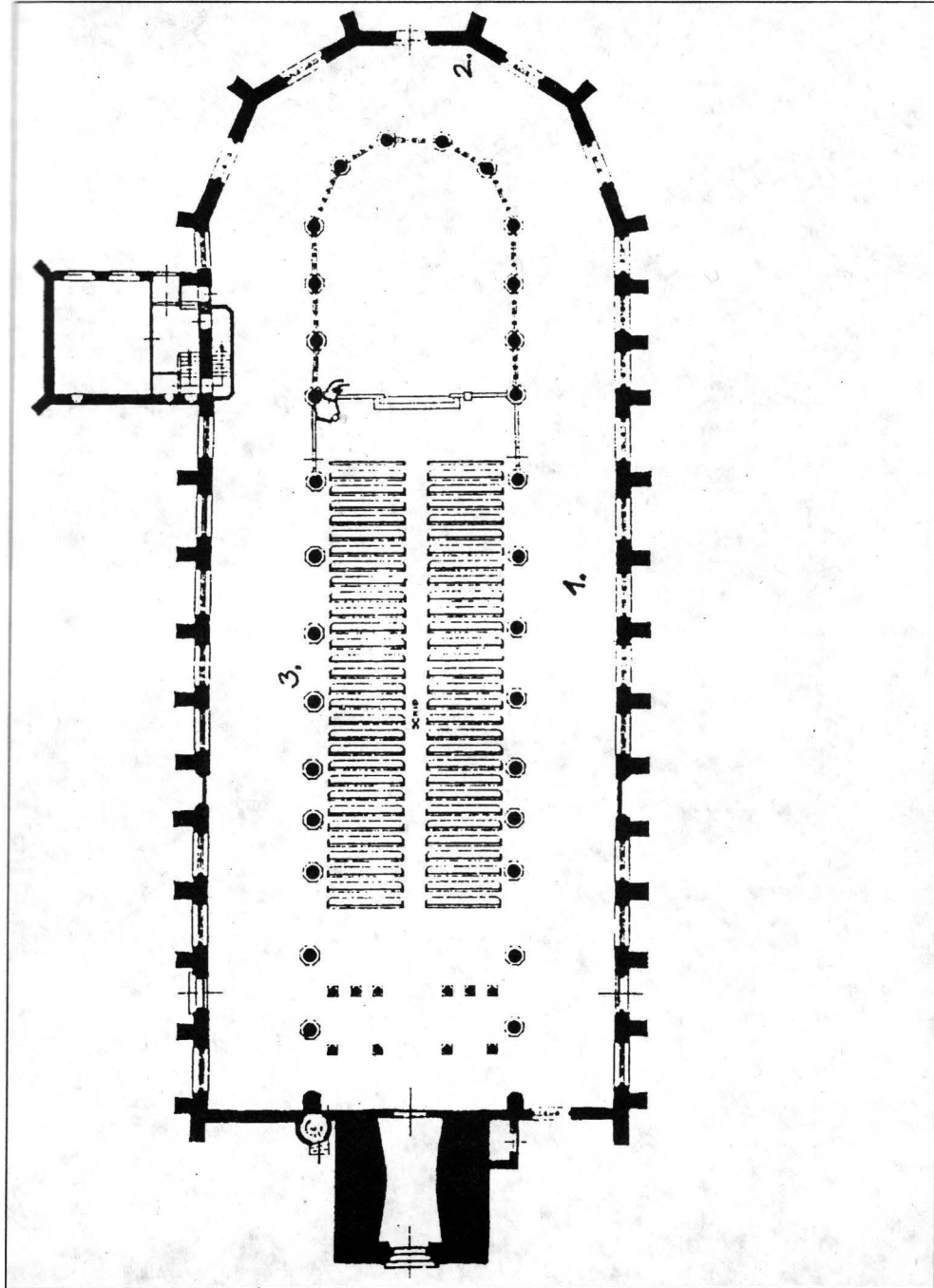

Ábra Városképek 1827-ből, előtérben a már lebontott „Leeuwardeni vízikapu”-val

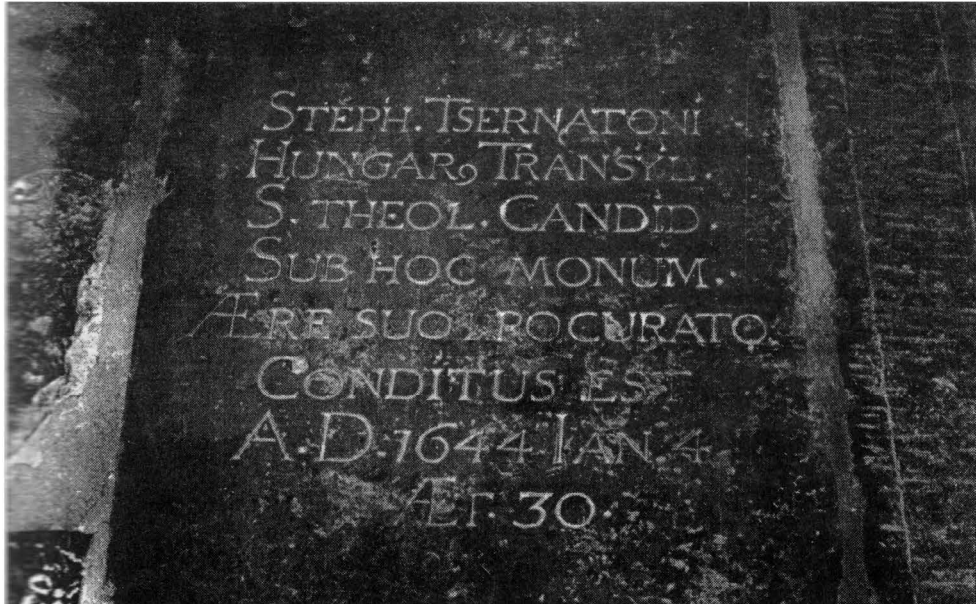
Ábra A hajdani Szent Márton templom, a Martinikerk

11. ábra A Martinikerk alaprajza ; 1. CSERNÁTONI István, 2. SEPSI János, 3. KOMÁROMI István, PATAKI Mihály és ZILAHÍ Dan(iel) síremlékei a templomban

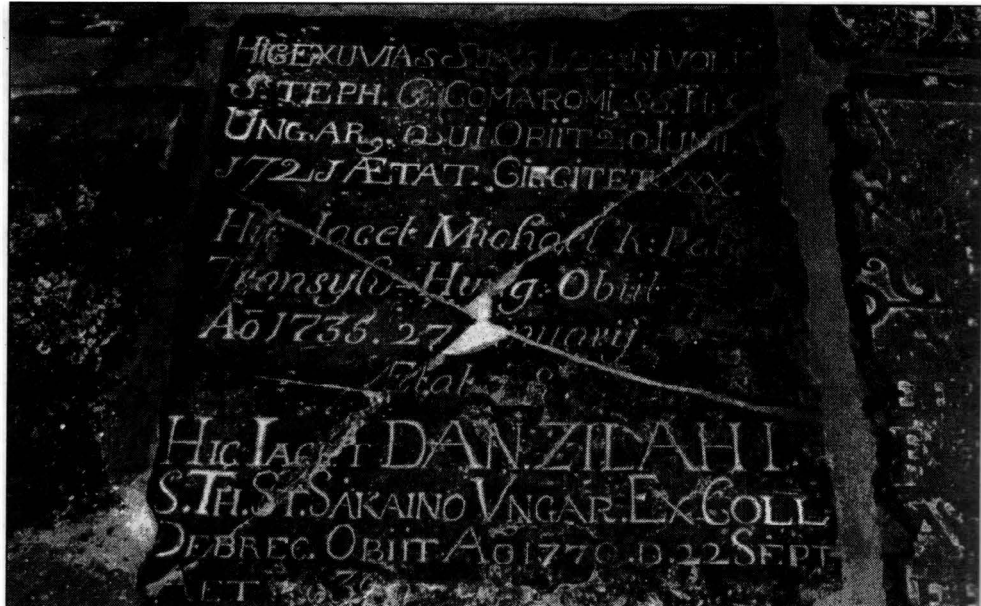

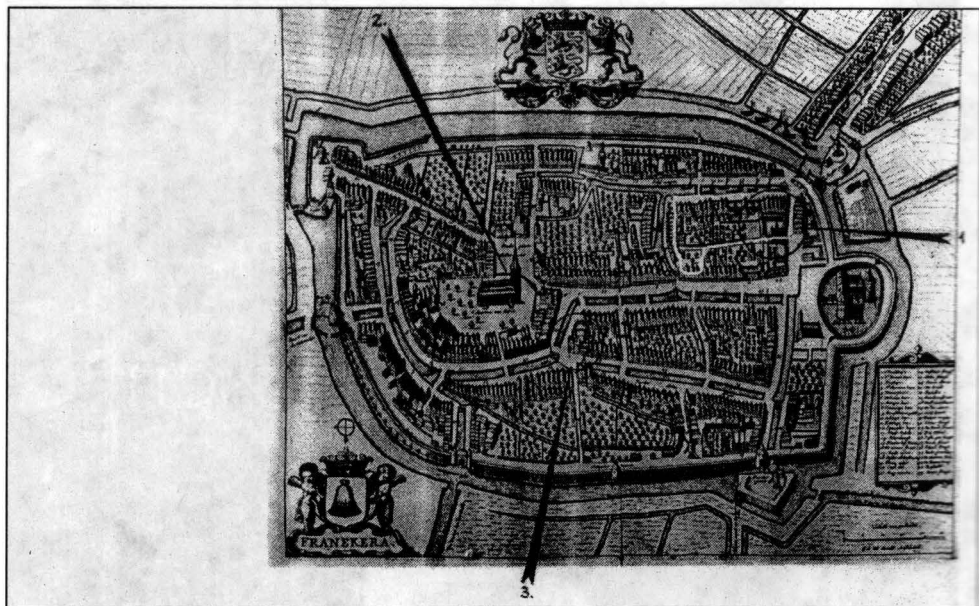
13. ábra STEPH. TSERNATONI erdélyi diák sírköve, megh. 1644. január 4-én

14. ábra JOAN. SEPSI, magyarországi diák sírköve, megh. 1658. május 3-án

15. ábra Három magyar diák sírköve, STEPH. C. COMAROMI, megh. 1721. június 20-án, MICHAEL K. PATAKI, megh. 1735. január 27-én, DAN. ZILAH I megh. 1770. szeptember 22-én

16. ábra Franeker városa egy 17. század közepi metszetén ; 1. az egykori egyetem épületegyüttese, 2. a Martinikerk, 3. a Városháza